

Sosyo-Kültürel Unsurlar Persektifinden Ekonomik Kalkınmaya Yeni Yaklaşımlar

Şaban Öncebe¹

Özet

Bu çalışmanın amacı, iktisadi kalkınmada etkili olan sosyo-kültürel unsurları teorik olarak incelemek ve bu unsurların iktisadi kalkınma üzerindeki rolünü tespit etmektir. İktisadi kalkınmayı etkileyen çok sayıda sosyo-kültürel unsur bulunmaktadır. Bu sosyo-kültürel unsurlar içerisinde; yasalar ve kamu düzeni, kişiler ve mülkiyetin güvenliği, devlette dürüstlük ve şeffaflık, gelenekler ve rasyonelite ve rasyonel olmayan gelenekler ekonomik kalkınma için önemli sosyo-kültürel unsurlardır. Vatandaşların ve mülkiyetlerinin güvenliği yasalarla teminat altına alınan ülkelerde bireylerin devlete olan güvenleri yüksektir ve bu durum bireyleri daha çok çalışmaya teşvik etmektedir. Gelişmiş ülkelerde bireylerin devlete olan güvenlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Azgelişmiş ülkelerde bireylerin ve mülkiyetin güvenliği düşük olup, bu durumun ekonomik kalkınmaları üzerinde olumsuz bir unsur olduğu anlaşılmıştır. İrrasyonel davranışlarda tutuculuk devam ettiği takdirde toplum statik bir yapıya bürünmekte ve toplum kadercı bir hal almaktadır. Azgelişmiş ülkelerde yaygın olan bu kadercilik anlayışının kalkınmanın önünde bir engel teşkil ettiği sonucuna varılmıştır.

1. Giriş

İktisat biliminde önemli inceleme konularından biri olan ve belirleyicileri noktasında ciddi bir araştırmaya gebe olan kavramlardan biri de iktisadi kalkınma/gelişme kavramıdır. Bu kavramla ilgili geniş tartışmaların yaşandığı iktisat literatüründe kalkınmanın büyüme, yapısal değişim, sanayileşme ve modernleşme ile irtibatları ele alınmış ve ortaya çıkan farklılıklar incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde ekonomik kalkınmada çok fazla mesafe kat etmeyen ülkelerin hem ekonomik hem de ekonomik dışı unsurları da kapsayacak şekilde yeni yaklaşımların gerekliliği sonucuna varılmıştır.

1 Öğr. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi/Gölbaşı Meslek Yüksekokulu/Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, soncebe@adiyaman.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0001-8590-6538>

Bunun için kalkınmayı sadece sermaye ve teknoloji ikilemine mahkûm eden anlayışlara karşın yeni bir kalkınma kavramının geliştirilmesi gerekmektedir. Yani kalkınmayı iktisadi büyüme ve teknoloji-sermaye yönlü bir unsur olarak gören anlayışlardan sıyrılıp bu kavramı daha geniş bir çerçeveden ele almak mümkündür. Bu çerçeveden hareketle kalkınmayı; istikrarlı bir büyüme, üretim biçiminde yapısal değişme, inovasyon, sosyal, siyasal ve kurumsal yenileşim ve bireylerin hayat standartlarında görülen yaygın iyileşme şeklinde bir tanımlama yapılabilir (Kapu, Tutar ve Özyakışır, 2012: 57-58).

Ülkelerin iktisadi kalkınmalarında etkili olan çok sayıda faktör olmasına rağmen her ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısının farklı olması hasebiyle iktisadi kalkınmada etkili olan unsurları tek bir kriter çerçevesinde değerlendirmek oldukça zor bir durumdur. Kişi başına düşen milli gelir ülkelerin kalkınmışlık düzeyini belirleyen faktörlerin başında gelmektedir. Fakat bu faktör tek başına yeterli değildir. Buna ilaveten, birey başına düşen doktor, hemşire ve öğretmen sayıları ile birlikte eğitim ve sağlık harcamaları da ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini belirlemede kabul edilen önemli unsurlardır. Kalkınmışlık düzeyini belirleyen diğer ölçütler ise okuryazar oranı, okullaşma oranı, ortalama yaşam süresi, internet kullanımı gibi ölçütlerdir. Kalkınma sadece nicel ölçütlerden ibaret değildir. Kalkınma sosyo-kültürel unsurları da kapsamaktadır (Çelik, 2017).

Ülkeler arasındaki ekonomik kalkınma farklarının ortaya çıkmasında yalnızca ekonomik nedenlerin değil aynı zamanda sosyal, hukuksal, siyasal ve kültürel unsurlar gibi ekonomik dışı faktörlerin de önemli rollerinin olduğu, günümüz iktisat literatüründe en çok vurgu yapılan konulardan biridir. Bu konularda yapılan çalışmalarda, ekonomik faktörlerin rolü göz ardı edilmemekle birlikte, ülkeler arasındaki kişi başına reel gelir düzeyi ve iktisadi kalkınma oranı farklılıklarının açıklanmasında iktisadi olmayan faktörler daha çok ön plana çıkarılmaktadır. Özellikle demografik, kültürel, siyasal, hukuki ve sosyal yapı gibi kurumsal faktörler önemli açıklayıcı değişkenler olarak öne çıkmaktadır (Ata, Koç ve Akça, 2012, 324).

Bu bakış açısı doğrultusunda hazırlanan bu çalışmanın amacı, iktisadi kalkınmada etkili olan sosyo-kültürel unsurları teorik olarak incelemek ve bu unsurların iktisadi kalkınma üzerindeki rolünü tespit etmektir.

Araştırma, temelde iki başlık altında yapılmış olup, birinci başlıkta kültür ve iktisadi kalkınma ilişkisi ele alınmıştır. İkinci başlıkta ise, iktisadi kalkınmada etkili olan sosyo-kültürel unsurlar incelenmiştir. İktisadi kalkınmayı etkileyen çok sayıda sosyo-kültürel unsur olup, çalışma, yasalar ve kamu düzeni, kişiler ve mülkiyetin güvenliği, devlette dürüstlük ve şeffaflık,

gelenekler ve rasyonalite ilişkisi ve rasyonel olmayan gelenekler alt başlıkları altında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

2. Kültür ve İktisadi Kalkınma İlişkisi

Kültür, belirli bir toplumdaki insanların davranışlarını şekillendirmeye yardımcı olan ortak değerler bütünüdür (Granato, Inglehart ve Leblang, 1996). Kültür, ne sadece edebiyat, ne sadece sanat ve ekonomidir. Toplum hayatının bütün sosyal pencereleri kültür tarafından kapsanır. Zira kültür dediğimiz zaman bir arada yaşama ihtiyacı duyan, sürekli, farklı ölçülerde teşkilatlı yapıya sahip bir insan topluluğu akla gelir. Bunun için ekonomi ile kültür iç içedir (Altay, 2005).

Ekonomik büyüme ve kalkınma analizlerinde kültürel faktörler genellikle yok sayılmakta ve bu durum, toplumsal mekânların, içinde bulundukları ekonomik alanlardan ayrılmasına yol açmaktadır (Huggins ve Thompson, 2014). Oysa North'a göre, demografik, teknolojik ve kurumsal özellikler (ki bu kurumsal özelliklerin en önemli paydaşını kültür oluşturur) ekonomilere niteliğini ve statüsünü kazandıran ana unsurlardır. Buna göre, bireyin üretim gücünü belirleyen demografik yapı, insanın doğa üzerindeki gücünü belirleyen teknoloji düzeyi ve oyunun kurallarını belirleyen kurumsal çerçeve, herhangi bir dönemde ekonominin göstereceği performansı ve statüyü biçimlendiren üç temel unsurdur (Ata ve Şahbaz, 2013, 163).

Her ekonomi zaman zaman teknolojik şoklar veya çıktıyı etkileyen öngörülemez durumlar gibi kısa vadeli faktörler sonucunda büyüme oranlarında önemli dalgalanmalar yaşar. Bunlar sadece kademeli olarak değişen kültürel faktörlere atfedilemez. Bir toplumun ekonomik ve siyasi kurumları da önemli bir fark yaratmaktadır. Örneğin, 1945'ten önce Kuzey Kore ve Güney Kore ortak bir kültüre sahipti, ancak Güney Kore'nin ekonomik performansı çok daha üstün olmuştur. Literatürde kültür ve büyümenin ekonomik belirleyicilerini ayrı olarak verilmektedir. Siyasi ekonomistler ve siyasi sosyologlar kendi yaklaşımlarını karşılıklı olarak dışlayıcı olarak görürler. Bunun bir nedeni kullanılan analiz düzeyinde ve bununla birlikte insan davranışına ilişkin temel varsayımlarda yatmaktadır. Bir diğer neden ise kültürel faktörlere ilişkin yetersiz ölçümlerdir. Kültürün rolünü belirlemeye yönelik önceki girişimler, kültürü ekonomik performanstan çıkarsamış veya kültürel faktörleri izlenimci tarihsel kanıtlardan tahmin etmiştir. Her iki faktör de önemli olabilir, ancak kültürel faktörler niceliksel bir analize girene kadar bu olasılık test edilememiştir (Granato, Inglehart ve Leblang, 1996).

Kültür ve ekonomik kalkınma ile ilgili ortaya konulan literatürde, kültürel etkilerin ekonomik kalkınmayı en az dört şekilde etkileyeceği ifade

edilmektedir. Bunlar; kültürün organizasyon ve üretim üzerine, tüketim üzerine, kurumlar üzerine, sosyal ağın yaratılması üzerine etkisi olmak üzere dört grup altında toparlanabilir. Bir ülkede üretim yapısının farklı olması; verimliliği, kaliteyi ve maliyetleri etkileyen en önemli unsurdur. Sosyal açıdan farklı toplumlarda üretim, farklı teknoloji ile üretilmekte bu da ülkenin gelişmişlik düzeyini etkilemektedir. Azgelişmiş ülkelerde üretim ilkel şartlarda yapılmakta iken, gelişmiş ülkelerde modern teknolojiler kullanılmaktadır. Teknolojinin ileri veya geri olması üretimi, ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla refahı etkilemektedir. Toplumun tüketim kalıpları da yine kültür tarafından belirlenmektedir. Farklı kültürlerde tüketim alışkanlıkları farklıdır. Özellikle az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında ciddi boyutlarda fark söz konusudur. Tüketim kalıplarının farklı olması tasarrufu bu da yatırımları etkileyen önemli bir faktördür. Birçok iktisatçı, farklı toplumlarda ekonomik performansın farklı olmasının sebebini, farklı kültürel faktörler altında ortaya çıkan farklı kurumlar olduğunu savunmaktadırlar. Kültür sadece kurumların yapısını etkilemekle de kalmamaktadır. Kültür toplumun yeteneklerini de etkilemektedir. Bu yetenekler de kurumsallaşmaya yansımaktadır. İlk dönemlerinde Japonya, Güney Kore ve Doğu Asya ülkelerinde başlangıçta daha çok devlet sektörü ön planda iken bu gün ekonomik koşullar piyasa ekonomisi içerisinde işlemektedir. Bir toplumdaki kurumlarda kültüre bağlı ve ekonomik gelişmeyi etkilemektedir (Altay, 2005). Azgelişmiş ülkelerin en önemli özelliği sosyal ve kültürel yaşam standartlarının düşük olması, yetersiz barınma, kötü sağlık koşulları, eğitimsizlik, yaşam standartlarının az ve kısa olması, çarpık kentleşme ve hızlı nüfus artışıdır (Işık, 2006: 27).

3. İktisadi Kalkınmada Sosyo-Kültürel Unsurlar

Sosyal yapı, bir toplumun hem kültürel ve hem de fiziki yapı özelliklerini kapsayan geniş perspektifli bir kavramdır. Fiziki yapı; nüfus, eğitim, yerleşim, barınma, sanayi, iktisadi yapılarını, kültürel yapı ise; toplumun yaşam tarzını, inançlarını, örf ve adetlerini aile yapısını, dilini içinde barındırmaktadır (Öncebe, 2018).

Ülkelerin, azgelişmiş bir ülke statüsünde olmalarının birçok sebebi vardır. Bu sebepler ekonomik ve ekonomik dışı sebepler olabilir ki her sebep hiç şüphesiz çok önemlidir. Günümüz iktisat literatüründe ülkeler arasındaki makro ekonomik performans farklarının ortaya çıkmasında yalnızca ekonomik nedenlerin değil aynı zamanda sosyal, hukuki, siyasal ve kültürel faktörlerinde önemli rollerinin olduğu, en çok vurgu yapılan konuların başında gelmektedir (Ata ve Şahbaz, 2013. 163). Ekonomik kalkınmada, ekonomik büyümenin aksine, iktisadi göstergeler kadar sosyal göstergeler de önemlidir. Buna göre sosyo-kültürel yapı, ekonomik kalkınmışlık düzeyin

oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Sosyal göstergeler; okur-yazarlık, okullaşma, sağlık hizmetleri, barınma vb. göstergeleridir. Bu göstergeler sosyal yapının bir parçasıdır. Sosyal yapının içerisinde kültür son derece önemli rol oynamaktadır (Altay, 2005).

İktisadi kalkınmada etkili olan çok sayıda sosyo-kültürel unsur sıralanabilir. Bu unsurlardan bazıları şu şekilde gösterilebilir.

3.1. Hukuk ve Kamu Düzeni

Bireysel mülkiyet ve sözleşme hürriyetinin kanunlarla teminata alınmasına yönelik yasal düzenlemelerin varlığı iktisadi kalkınmada önemli bir unsurdur. Bu konudaki en önemli sorunlardan biri de, yasal düzenlemelerin yargı bağımsızlığı çerçevesinde yürütme organının baskısına maruz kalmadan işleyip işlememesi ve nihayet yasaların ayırım yapmadan herkese eşit uygulanıp uygulanmadığıdır (Akgün ve Buluş, 2005).

Gelişmekte olan ülkelerin bazılarında en geleneksel anlamda “kanun ve düzen” oluşturmak sorunu devam eden bir problemdir (Haggard ve Tiede, 2011). Hukuk ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki, Marx, Durkheim ve Weber’in analizleri için bir odak noktası sağlayan modern sosyal teorisinin merkezinde yer alan bir konu olmuştur. Weber, rasyonel bir hukuk sisteminin, bireylerin işlemlerini bir miktar öngörülebilirlikle düzenlemelerine izin vererek Protestan Batı’nın ekonomik kalkınmasında çok önemli bir rol oynadığını savunmuştur (Ginsburg, 2000).

Hukuk, ekonomik birimlerin (hanehalkı, firma, devlet) iktisadi faaliyetlerini belirleyen ve yönlendiren çok sayıda düzenlemeyi içermektedir. Yasa, kanun hükmünde kararname, yönetmelik ve talimatname gibi kurallardan bütününden oluşan hukuk sistemi, bazı eylemleri men bazılarını da kabul ederek ekonomik oluşumuna şekil verebilmektedir. Bu çerçevede hukukun ekonomideki rolü, piyasanın düzenli bir şekilde işlemlerini ve gelişmesini sağlayıp idame edecek kural ve kurumların yasal çerçevesini belirlemektir. İktisadi sistemin sorunsuz bir şekilde devam edebilmesi ihtiyaçların karşılanmasına bağlı olup bunun için de etkin bir hukuk sisteminin varlığı ve iktisadi hayata uygun hukuk kurallarının hazırlanması gerekmektedir. Sözgelimi, etkili bir iktisat politikası için kaynakların tam olarak kullanılmasını gerçekleştirecek, fiyat istikrarını sağlayacak, milli gelirin büyümesini temin edecek hukuki düzenlemelere ihtiyaç vardır. Benzer şekilde, hukuki temellere dayanmayan hiçbir ekonomik girişim etkin olamaz (Baykal, 2008).

Kamu düzeni, toplumun dış ve maddi düzenidir. Kamu düzeninin temel öğelerinden olan “kamu güvenliği”, kişilerin can ve mallarına zarar

verebilecek tehlike ve tehditlerin yokluğu anlamında kullanılmakta iken diğer önemli bir ögesi olan “dirlik ve esenlik” ise, yaşamın normal seyrini olumsuz yönde etkileyebilecek her türlü düzensizlik ve karışıklığın yokluğudur (Erkan ve Demircioğlu, 2010).

Umumi intizam anlamına gelen “Kamu düzeni”, hukukun hemen hemen bütün dallarında yer alan önemli bir kavramdır. Kamu düzeni ibaresine Türk pozitif hukukunun çeşitli kanunlarında rastlanılmaktadır. 818 sayılı Borçlar Kanunu’nun 19.maddesinde “Kanunun kat’i surette emreylediği hukuki kaidelere veya kanuna muhalefet; ahlaka (adaba) veya umumi intizama yahut şahsi hükümlere müteallik haklara mugayir bulunmadıkça, iki tarafın yaptıkları mukaveleler muteberdir.” şeklinde kamu düzenine atıfta bulunan bir madde geçmektedir. Kamu düzeni; güvenlik, esenlik ve sağlığı içinde barındırmakta olup bireylerin can ve mal güvenliği, gürültü ve kaostan uzak bir hayat yaşamalarını, yani esenliği ve salgın hastalıklardan korunmalarını ifade eden bir kavramdır. Bunun yanında kamu düzeni klasik anlayış ve modern anlayış olarak iki farklı bir ayırıma da tabi tutulabilir. Klasik anlayış kamu düzenini; kamu huzuru ve kamu sağlığı, modern anlayış ise; genel ahlak, kamusal estetik, insan onuru ve kişilerin kendilerine karşı korunması gibi unsurları içermektedir (Özkan, 2009).

1850’li yıllardan itibaren, bilhassa 20.yüzyılın başlarında klasik kamu düzenine, ekonomik ve sosyal ilişkiler alanına mütehassıs ve çoğunlukla iktisadi kamu düzeni olarak isimlendirilen yeni bir kamu düzeni anlayışı ilave edilmiştir. İktisadi kamu düzeni, genel olarak girişim ve sözleşme hürriyetine getirilen kısıtlamaları kapsamaktadır. Klâsik idare hukuku anlayışı içerisinde kamu düzeni kavramı daha çok “kolluk” kavramı ile birlikte ve özellikle de polis ve jandarma alt başlıkları altında araştırılmıştır. Fakat son dönemlerde kamu düzeni kavramı içerisinde bireylerin mal varlıklarının da garanti altında olması ve iktisadi hayatın her türlü düzensizlik ve kaostan arındırılmış biçimde dirlik ve huzur içinde sürdürülmesi konusuna ayrı bir önem verilmekte ve “iktisadi kamu düzeni” kavramı ön plâna çıkmaktadır. Ekonomik refah ve bunun toplumun tabanına yayılması çerçevesinde hukuk ile ekonominin birbirini tamamlaması gerekmektedir. Ekonomik sistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi etkin bir hukuk sisteminin varlığı ile daha etkili bir şekilde devam edebilir. (Orer, 2015).

3.2. Mülkiyet Hakları

Mülkiyet hakları, bir anlamda ekonomik insanın iktisadi hayatta mevcut olan kıt kaynakları en doğru ve etkin bir biçimde kullanabilmeleri için oluşturulmuş düzenlemelerdir. Bu haklar; bireyin, ya da toplumun mevcut

ekonomik kaynaklara ulaşım imlan ve kısıtlarını belirlemektedir. Bu anlamda mülkiyet hakkı, toplumdaki bireyler arasındaki bir sosyal anlaşmadır ve bu haklar, bireyler arasında eşyaya ait ilişkileri tanımlamaktadır. En genel anlamda, *mülkiyet hakları, ekonomik mal ve hizmetlerin sahipliğini, kullanım hakkını ve devredilmesini düzenleyen sosyal normlar/değerler biçiminde tanımlanmaktadır* (Ata ve Şahbaz, 2013, 164). Mülkiyet haklarının güvenliği en az Ortaçağdan beri iktisadi büyüme üzerinde kayda değer bir kurumsal etkiye haiz olduğu düşüncesi yaygın olarak kullanılmaktadır (Ogilvie, ve Carus, 2014).

Güvenli mülkiyet haklarını, hukukun üstünlüğünü, kamu hizmetlerini ve sözleşme özgürlüğünün sağlanması, devlet veya kamu otoritesinin öncelikli görevleri arasında görülmektedir. Hukuk ve düzeni tesis etmek, sözleşmeleri uygulamak ve hırsızlık ile dolandırıcılığı önlemek devletin görevidir. Devlet, bunları sağlayamadığında, temel amacı bir ülkenin yöneticisini, bir grup yönetici veya baskın çıkar grupları gibi küçük ve güçlü bir elit kesimi tatmin etmek olan bir “çıkarıcı” yapıya dönüşür (Acemoğlu ve Robinson, 2012).

Özel mülkiyet, hukukun üstünlüğü ve sözleşmelerin uygulanması gibi ekonomik kurumlar, ekonomik büyüme ve kalkınma için son derece önemlidir. North’un (1990) tanımladığı gibi, kurumlarda, teşvikler yoluyla eylemleri yöneten hem resmi hem de gayri resmi “oyunun kuralları” olarak düşünülebilir. Resmi kurumlar kodlanmış yapılar veya yazılı kurallardır, oysa gayri resmi kurumlar sosyal gelenekler tarafından uygulanan kültürleri, normları ve sözleşmeleri kapsar. Ekonomistler hem resmi hem de gayri resmi kurumları bağımsız olarak büyüme ve kalkınmaya bağlarlar, ancak ikisinin göreceli etkileri görülmeye devam etmektedir. Bu bakış açısına göre, ekonomik büyümeyi analiz ederken hem ekonomik kurumların hem de kültürün hesaba katılması gerekmektedir. Adam Smith’in zamanından beri, iktisatçılar ve iktisat tarihçileri, kaynakları seçme ve tedarik etme özgürlüğünün, iş dünyasında rekabetin, başkalarıyla ticaretin ve mülkiyet haklarının güvence altına alınmasının ekonomik kalkınmanın merkezi bileşenleri olduğunu savunmuşlardır (Williamson ve Mathers, 2011).

Klasik iktisat teorisi mülkiyet haklarının, ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için gerekli bir ön şart olduğunu ifade etmektedir. Hatta De Soto (2000) mülkiyet haklarının, büyümenin motoru olduğunu ifade eder. Smith, ulusların zenginliğine giden yolda, işbölümü, mülkiyet hakları ve uzmanlaşmayı üç önemli ve zorunlu koşul olarak gösterir. Ona göre, üretim sürecinde iş bölümü ve uzmanlaşmadan etkin bir şekilde yararlanan, mülkiyet haklarını güvence altına alan ülkeler zenginlik içinde

yaşayacaklardır. Gösterir. Buna göre, mülkiyet hakları ile ekonomik gelişme arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur (Ata ve Şahbaz, 2013, 168).

Bireyler ekonomik alandaki tercihlerini özgürce yapmayı isterler. Bu durum ekonomik özgürlüklerin birey için ne derece önemli olduğunu ortaya koyar Ekonomik özgürlükler bir yönüyle mülkiyet haklarının güvence altına alınmasını ifade etmektedir. Ekonomik özgürlüklerin, dolayısıyla mülkiyet haklarının güvence altına alındığı ya da diğer bir ifadeyle bireysel mülkiyetin söz konusu olduğu ekonomik düzende bireylerin çalışma arzusu daha fazla olacaktır. Ekonomik özgürlüklerin temel unsurlarının tercih, mübadele ve rekabet özgürlüğü ile bireyin ve mülkiyetin korunmasıdır. Gelişme sürecinde olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımların girişi kalkınma sürecini hızlandırıcı bir etki yapmaktadır. Yabancı sermaye ise oldukça ürkek bir yapıya sahiptir. Yatırımcılar mülkiyet haklarının, gönüllü mübadelenin ve sözleşme güvencesinin olmadığı ülkelere yönelmede oldukça çekingen davranmaktadırlar. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlüklerin genişletilmesi gerekmektedir ve ekonomik özgürlüklerin genişletilmesi devletin birçok ekonomik faaliyetten uzak durmasını gerekli kılmaktadır (Dursun, 2005).

Özel mülkiyet güvenli olması, büyüme için gerekli olan teşvikleri sağlamaktadır. Kişi, emeğini ve çalışmasının semeresini güvende görmediği zaman, tasarruf etmek, kazanç elde etmek, girişimci olmak veya risk almaktan imtina edecektir (Ayyıldız, 2024).

Ekonomik özgürlüğün en ileri safhası mülkiyet hakkının tam ve mutlak bir şekilde tesis edilmiş olmasıdır. Mutlak olarak tesis edilmiş mülkiyet haklarının ekonomik hayatta belirsizliği ve işlem maliyetini minimize ederek mali kaynakların daha etkili şekilde toplanmasına katkı sağlayacağı ve teknolojik bilgi birikimini hızlandırarak iktisadi büyümeye pozitif bir etki de bulunulacağı tahmin edilmektedir. Mülkiyet haklarını ihmal eden ve düşük altyapı yatırımlarına sahip geri kalmış bir ülke modern teknolojiyi arzu ettiği kadar ithal etmede problem yaşayabilmektedir. Bundan mütevellit bu ülkelerde uzun vadede hızlı büyüme gerçekleşmemektedir (Erkuş, 2016).

Ülkelerin birçoğu, özel mülkiyet haklarının korunması ve sürdürülmesini teşvik edecek güçlü kurumların oluşturulmasında başarılı olamamaktadır. Bundan dolayı, bu ülkelerde yaşayan insanların bir kısmı iktisadi faaliyetlerini yasal olmayan mekanizmaları istimal ederek yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda, bu tür mekanizmaları benimsemeyen insanlarla aralarında güven problemi doğmaktadır. Güvensizlik nedeniyle bir belirsizlik ortamı ortaya çıkmakta, bu belirsizlikten dolayı da girişimcilerin yeni yatırımlar

yapma konusundaki cesaretleri kırılmakta, verimlilik azalmakta ve ekonomi durgunlaşmaktadır (Yıldırım ve Gökalp, 2016).

Bir siyasi ve iktisadi sistemin mülkiyet haklarının güvencede olması için etkin ve güçlü bir zemin oluşturması uzun vadeli ve istikrarlı bir kalkınmanın temel şartlarından biri olması hasebiyle önem arz etmektedir. Şeffaf bir şekilde ifade edilmiş bir mülkiyet hakları sistemi bireyler için girişimde bulundukları bütün çalışmaların, katlandıkları tüm özverilerin getirilerinden faydalanmayı taahhüt altına alacaktır. Böyle bir korunmanın bireylerin mülkiyet olarak sahip çıktıkları varlıkların gasp edilmesini engellemesi ve her türlü olaylara karşı güçlü bir uygulamayı içermesi gerekmektedir. Çünkü şayet bireyler kendi ürettikleri her türlü varlığın mülkiyet hakkı olmayanlar tarafından kolayca gasp ettiklerini görürlerse, o zaman enerjilerini ve kaynaklarını üretime ve yeni şeyler için harcamaya değil, elindeki varlıklara muhafazaya ayırmak zorunda kalacaklardır. Ayrıca ürettiklerinin kazancından faydalanmayan bireylerin yeni mal ve hizmetler üretmesinin, riske girmesinin, kabiliyetlerini geliştirmesinin çok bir önemi de olmayacaktır. Bu sebeple bireyleri uzmanlaşmaya ve ticaret yapmaya, tasarrufa ve yatırıma ve nihayetinde de yeni teknolojiler geliştirmeye teşvik etmek için mülkiyet hakları etkin biçimde tanımlanması ve uygulanması çok çok önem arz etmektedir (Uzun, 2009).

Bir ülkede eğer mafya zarar verecekse herhangi bir işte yatırıma girmenin veya politik bağlantıları olan bir kimse çalabilecekse tasarruf yapmanın bir anlamı yoktur. Politik istikrar ve mülkiyet haklarının korunması uzun dönemde ekonomik büyüme ve gelişme için önemlidir. ABD gibi başarılı ülkelerde uzun dönemde ekonomik büyüme ve gelişme iyi kanunlar, bu kanunları uygulayan kurumlar ve bu kurumları muhafaza eden istikrarlı bir politik yapı olduğu için mümkün olmuştur. Kanun mülkünüzün size ait olduğunu ve başkalarının onu sizin elinizde alamayacağını söylemelidir. Mahkemeler ve polis, kanunları göz ardı edemeyecekleri kadar dürüst olmalıdırlar. Politik sistem de kanunlar her an değişmeyecek şekilde istikrarlı olmalıdır. Afrika ülkelerine bakıldığında mülkiyet haklarının önemli bir sorun olduğu karşımıza çıkmaktadır. Yasal teminatın olmaması mülk sahiplerinin devletteki yolsuzluk yüzünden zorbalıkla karşı karşıya kalması anlamına gelmektedir. Bu da, onların mülk sahibi olma veya mülklerini iyileştirmeye karşı olmalarına yol açmaktadır. Bu durum özellikle çok fakir olan bir ülkeye zarar verir. (Krugman ve Wells, 2013).

Avrupa tarihine bakıldığında İngiltere, Hollanda, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin ekonomilerini güçlendirerek, gelişmiş ülkeler arasında yer

edinmelerinde, kurumsal yapılarını güçlendirerek, mülkiyet haklarını güvence altına almaları önemli bir unsur olmuştur (Yıldırım ve Gökalp, 2016).

Williamson (2011), yüksek güven toplumları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin önemli, güven ortamının işlem ve izleme maliyetleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir (Williamson ve Mathers, 2011).

Dünya, uluslararası çatışmalar nedeniyle alt üst olmuş ve içten dışa dönmüşken - Rusya'nın Ukrayna'daki savaşı, Azerbaycan'ın Ermenistan'a saldırıları, Sudan'da büyüyen iç savaş - en güvenli ülkeleri belirlemek artık her zamankinden daha önemli bir hale gelmiştir. Global Finans Dergisinin dünyadaki en güvenli ülkeler sıralaması, güncellenmiş verileri ve her ülkenin Covid-19'dan kaynaklanan deneyimini ve riskini içermektedir. Ülkelerin güvenlik puanı üç temel faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler, küresel barış endeksiyle ölçülen savaş ve barış, çok düşük bir suç oranı anlamına gelen kişisel güvenlik ve yeni bir pandemi potansiyeli içeren doğal afet riskidir. Güvenlik puanı, endeksleri bu üç riskin toplamından oluşmaktadır. Güvenlik endeksinin en düşük olduğu ülkeler en güvenli ülkeler olarak ifade edilmektedir. Tablo 1'de, ülkeler için güvenlik endeksleri verilmiştir.

Tablo 1. Dünyanın En Güvenli Ülkeleri

Sıra	Ülke	Güvenlik Endeksi 2019	Sıra	Ülke	Güvenlik Endeksi 2023
1	İzlanda	6.16	1	İzlanda	3.97
2	İsviçre	7.01	2	Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)	4.20
3	Finlandiya	7.04	3	Katar	4.56
4	Portekiz	7.07	4	Singapur	4.62
5	Avusturya	7,08	5	Finlandiya	4,98
6	Norveç	7.27	6	Moğolistan	5.61
7	Katar	7.28	7	Norveç	5.90
8	Singapur	7.34	8	Danimarka	6.24
9	Danimarka	7.41	9	Kanada	6.31
10	Yeni Zelanda	7.42	10	Yeni Zelanda	6.43
11	Kanada	7.42	11	Avustralya	6.77
12	Slovenya	7.44	12	Bahreyn	6.81
13	İsveç	7.50	13	Kıbrıs	7.23
14	Çek Cumhuriyeti	7.68	14	İsviçre	7.33
15	İspanya	7,81	15	Avusturya	7.35
16	İrlanda	7,82	16	Estonya	7.46
17	Estonya	7.89	17	Güney Kore	7.51
18	Avustralya	7.95	18	Kuveyt	7.65

19	Belçika	7.98	19	Suudi Arabistan	7.69
20	Almanya	8.09	20	Almanya	7.70
43	Japonya	9.49	22	Japonya	7.92
65	ABD	10.30	71	ABD	10.18
107	Türkiye	12.94	107	Türkiye	11.87
128	Filipinler	17.70	134	Filipinler	14.89

Kaynak: Global Finance, 2024. (Erişim Tarihi: 01.01.2025)

2019 yılında listede ilk sırada yer alan ülkeler çoğunlukla gelişmiş ekonomilere ve sağlık sistemlerine sahip Avrupa ülkeleridir. Listedeki ilk 20'nin 16'sı Avrupa'da yer alırken, yalnızca Katar, Singapur, Yeni Zelanda ve Kanada gibi Avrupa dışındaki ülkelere olmaktadır. Ekonomik gelişme için askeri çatışma veya iç suçlar düşük risk gibi görünüyor. Çünkü bu iki faktör, genellikle coğrafyanın bir işlevi olan doğal afet riskinden daha kontrol edilebilir. Ancak, ekonomik olarak gelişmiş ülkeler için bazı önemli istisnalar mevcuttur. ABD, ekonomik olarak gelişmiş olmasına rağmen 65. sırada yer almaktadır. ABD'deki şiddet içeren suç riskinin, yüksek cinayet oranından dolayı daha yüksek olması kişisel güvenlik ve güvenlik puanının düşük çıkmasına sebep olarak gösterilebilir. ABD aynı zamanda coğrafi manzarası ve büyüklüğü nedeniyle doğal afetlerden biraz daha yüksek bir risk taşır. ABD, orta dereceli skorlara sahip, ekonomik açıdan gelişmiş ülkeler arasında yalnız değil; Japonya, doğal afet riskinden dolayı 43. Sırada yer almaktadır. Listenin son sırasında ise Filipinler yer almaktadır. Burada ise uzun yıllardan beri süren iç savaş güvenlik puanının düşük çıkmasındaki en önemli faktör olarak gösterilebilir.

Türkiye'nin de güvenlik puanı oldukça düşük ve neredeyse listenin son sıralarında kendine yer bulmuştur. Bu duruma sebep olarak, Türkiye'nin kırk yıldır devam eden terör sorunu ve zaman zaman askeri darbelerle muarız kalması sebep olarak gösterilebilir. Tablo 1'den hareketle güvenlik düzeyi yüksek olan ülkeler genellikle gelişmiş ülkeler olup, güvenlik düzeyi ile iktisadi kalkınma arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür.

2023 yılı verilerine bakıldığında en güvenli ülkeler sıralamasında ilk sıralarda Avrupa Birliği ve Asya'daki ülkeler yer almaktadır. Bu tablo bu iki ülke grubunu genel olarak en barışçıl bölge unvanı için güçlü bir aday haline getirmektedir. Listenin ilk 20'sinden dokuzu Avrupa'da yer alırken, bunlardan dördü Kuzey Avrupa'da (İzlanda, Finlandiya, Danimarka, Norveç), 11'i ise ağırlıklı olarak Orta Doğu veya Güneydoğu/Doğu Asya'daki ülkelere olmaktadır. 2019 sıralamasında iyi performans gösteren Portekiz, İspanya, Slovenya ve Belçika gibi birçok Avrupa ülkesi listenin ilk 20 sıralamasında yer almamaktadır. Bu ülkelerdeki hükümetlerin Covid-19 krizini kötü

yönetmesi ve bunun sonucunda kişi başına düşen yüksek Covid-19 ölümleri yaşaması nedeniyle endeks puanlarında gerileme yaşanmıştır. Portekiz (29), İspanya (41), Slovenya (47) ve Belçika (66), dünyadaki en yüksek Covid-19 ölüm oranlarına sahip olan bu ülkeler 2019 yılında en güvenli 20 ülke arasında yer almışlardır. Macaristan (90), İtalya (84) ve İngiltere (38) de kişi başına düşen yüksek Covid-19 ölümlerinden dolayı bu ülkelerin de sıralaması çok aşağılara inmiştir. Dünyanın tek süper gücü olmasına rağmen ABD, diğer kategorilerde iyi puanlar almasına rağmen yaygın salgınları ve ölümleri önleyemediği için 71. sırada yer almaktadır (Global Finance, 2023). Türkiye'nin sıralaması ise 2019 yılına göre stabil kalmıştır. Endeks puanında iyileşme olsa bile bu durum, Türkiye'nin huzurlu bir barış ortamı, kişisel güvenlik ve doğal afet riski sorunlarının devam ettiğini göstermektedir.

3.3. Dürüstlük ve Şeffaflık

Devlet, (hükümet) kamusal mal ve hizmetleri temin etmek veya bunun için bir düzen tesis etmek için kurulmuştur. Fakat bu temel görevini ve kendisine yüklenen bu rolü ifa edebilmek için harcamada bulunmak ve bu harcamaları finanse edebilmek için ekonomide meydana gelen gelirin bir kısmına vergi yoluyla el koymaktadır. Dolayısıyla devlet temel görevlerini siyasal iktidar aracılığıyla ifa ederken kendisine verilen izin ve yetki dâhilinde belli bir dönem içinde hareket etmek zorundadır. Devletin rolü genişledikçe, kapasitesinden daha fazla bir alanda faaliyet göstermesine ve etkinsiz bir durumun meydana gelmesine sebep olmaktadır. Devletin daha fazla işlerle iştigal etmesi, etkin bir şekilde gerçekleştirebileceği işleri bile ifa edememesine ve devletin yürütmekte olduğu tüm faaliyetlere ilişkin şüphelerin doğmasına sebebiyet vermektedir. Devlet erkânlarının yürütmüş olduğu faaliyetlerde hukuka aykırılık, yolsuzluk, etkinsizlik, israf ve kayırmacılığın her zaman toplum tarafından dile getirilen durumlardır (Yenipazarlı, 2009).

Bir ekonominin şeffaflığından söz edebilmemiz için:

- Ekonomiye ve ekonomik kararlara ilişkin tüm bilgi ve belgelere kolaylıkla erişimin önündeki engellerin kaldırılması,
- Kararların kime hangi fayda ya da zararları getireceğinin ayrıntılarıyla incelenebilmesi,
- Halkın ekonomik kararların alınması sürecine katılımı,
- Kararlarda kamu yararının gözetilmesi,
- Ekonomik kararların alınma gerekçelerinin açıklıkla duyurulması,
- Karar alma sürecinin makul ve anlaşılabilir olması,

- Ekonomik hayatı derinden etkileyecek kararların mecliste ve kamuoyunda yeterince tartışılmadan ve genel olarak kabul görmeden alınmaması,
- Siyasilerin hesap verilebilirlik ilkesinden muaf olmaması,
- İktisadi kararların kim tarafından, nasıl alındığının çoğunlukla bilinmesi ve
- Kararların ekonomik birimlerin ekseriyeti tarafından kabul görmesi, gerekmektedir.

Şeffaf ekonomi kavramı kural ve kavramların tam yerleşmediği az gelişmiş ülkelerde daha fazla anlam ifade etmektedir ve bu nedenle üzerinde hassasiyetle durulmalıdır (Günaydın, 2014).

1995'teki kuruluşundan bu yana, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün en önemli ve popüler araştırma konusu olan Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI), ekonomilerdeki yolsuzluk seviyesinin belirlenmesinde en temel gösterge olma özelliği taşımaktadır. Bu endeks, tüm dünyadaki ülkeleri ve bölgeleri sıralayarak göreceli yolsuzluk derecesinin yıllık görüntüsünü sunmaktadır. CPI, dünya genelinde 180 ülke ve bölgeyi kamu sektöründeki yolsuzluk algılarına göre sıralıyor Endekste ülkeler 0 (çok yüksek yolsuzluk algısı) ile 100 (çok temiz) arasında puanlanmaktadır (Transparency International, 2018).

Tablo 2'de dünyada yolsuzluk algısı endeksleri en düşük olan ülkelerin verileri bulunmaktadır.

Tablo 2. Ülkelerin Yolsuzluk Algısı Endeksleri

Sıra	Ülke	2023
1	Danimarka	90
2	Finlandiya	87
3	Yeni Zelanda Asya	85
4	Norveç	84
5	Singapur	83
6	İsveç	82
6	İsviçre	82
8	Hollanda	79
9	Almanya	78
9	Lüksemburg	78
11	İrlanda	77
12	Kanada	76
12	Estonya	76
14	Avustralya	75
14	Hong Kong	75

16	Belçika	73
16	Japonya	73
16	Uruguay	73
19	İzlanda	72
20	Avusturya	71
20	Fransa	71
20	İngiltere	71
24	ABD	69
115	Türkiye	34
180	Somali	11

Kaynak: Transparency International, 2023. (Erişim Tarihi: 01.01.2025)

Tablo 2 incelendiğinde, yolsuzluk algılama endekslerinin en yüksek olduğu haliyle yolsuzluğun en düşük olduğu ülkelerin genellikle Avrupa ülkelerinden oluştuğu görülmektedir. Avrupa dışında Kanada, Japonya ve ABD gibi dünyanın en gelişmiş ekonomilerinin yolsuzluk konusunda dünyanın en iyi ülkeleri arasında olduğu göze çarpmaktadır. Bu tablodan, gelişmiş ülkelerde yolsuzluğun düşük olduğu ve iktisadi kalkınmada devlette dürüstlük ve şeffaflığın önemli bir unsur olduğu sonucu çıkarılabilir.

Türkiye ise yolsuzluk algılamada 180 ülke içerisinde 115. sırada yer almaktadır. Bu durum ise Türkiye'nin şeffaf olmadığına işaret etmektedir. Türkiye'de az sayıda demokratik denetim, yolsuzluğa karşı yetersiz yasalar, bu yasaları uygulama konusundaki ihtimamsızlık bu endeksin yükselmesinin önünde engel teşkil eden nedenler olarak gösterilebilir. Şubat 2023 depreminin trajik sonuçları, yolsuzluğun bedelinin bazen insan hayatlarında nasıl ödendiğinin acı bir kanıtı olmuştur.

3.4. Gelenekler ve Rasyonalite İlişkisi

Kültür ile ekonomik kalkınma arasındaki güçlü görüşlerden biri de; feodal düzenden kapitalist düzene geçerken ekonomik sistemin dinamiklerini belirleyen etmenler, din ve kültürdür. Max Weber; Kuzey Avrupa da feodalizmden kapitalizme geçişte Protestanlığın önemli rol oynadığı üzerinde durmuştur. Romen Katolikler ise bu duruma gölge düşürmüşlerdir. Weber'in düşüncelerine göre Protestanlığın refah artışı için ahlaki bir temel oluşturduğu savunulur. Burada din ve kültür; risk almayı seven cesaretli girişimcilerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Cesaretli girişimciler; yeni yatırımlarla ülkenin gayri safi milli hasılasının artmasına sebep olmaktadır. Modern Neoklasik iktisat özellikle kültürün ekonomik kalkınmaya olan etkisi üzerinde durmuştur. Bilindiği gibi iktisatçılar insanın faydasını maksimize eden (homoeconomicus) bir varlık olduğunu kabul etmektedirler ki bu davranış geniş insan kitleleri arasında değişmemektedir. İnsanın faydasını

maksimize etmek için yapmış oldukları tüketim ve buna bağlı olarak da ortaya çıkan tasarruf ekonomik büyümeyi etkilemektedir (Altay, 2005).

Çocuklara itaatkar olmaları öğretilirse ve bireycilik hoş karşılanmazsa, insanların girişimcilik için risk alma sürecine girme olasılıkları daha düşük olabilir. Bireysel özgürlük ve risk alma üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle, yüksek düzeyde itaat, daha az ekonomik etkileşime neden olabilir ve böylece ekonomik kalkınmayı engelleyebilir. (Williamson ve Mathers, 2011).

Smith (1776), zamanının farklı sosyal sınıflarının üyelerini, farklı güdüler tarafından yönlendirilen farklı insan türleri olarak tanımlamıştır. *“Bir tüccar, parasını esas olarak kârlı projelerde kullanmaya alışkındır; oysa sıradan bir taşra beyefendisi onu esas olarak masrafi için kullanmaya alışkındır. Biri sık sık parasının ondan gittiğini ve tekrar kendisine bir kârla geri döndüğünü görür. Diğeri, para bir kez ondan ayrıldığında, çok nadiren daha fazlasını görmeyi bekler”*. Bundan bir yüzyıl sonra, Karl Marx ise, kültürün üretim ilişkilerinin yapısının nedeni değil, sonucu olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, kültür, din ve ideoloji (“üstyapı”), üretim araçlarını kontrol eden sınıfın maddi çıkarlarının yalnızca yansımalarıdır (Doepke ve Zilibotti, 2014).

Rasyonalite kavramı iktisat literatüründe çok sık kullanılan bir kavram olup iktisadi yaklaşımların psikolojiyle olan etkileşiminin hangi boyutta olduğunu göstermesi noktasında önemli bir kavramdır. Başta Smith ve Bentham olmak üzere iktisadi düşünürlerin birçoğu ekonomik tercihlerin ve inançların iktisadi kararlar üzerindeki etkisini araştırmasına karşın Neo-klasik okulun düşüncelerinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte iktisat ve psikoloji arasındaki ilişki bir süre ihmal edilmiştir. Bu dönemde daha çok mantıksal pozitivizmin etkileri ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte iktisadın somut, gözlenebilir olguları incelemesi ve gün geçtikçe daha çok matematiksel işlemlere ağırlık vermesi ve disiplinler arası çalışmaları ihmal ederek salt iktisadi analizlere yönelmesi neticesinde rasyonalite ilkesi daha güçlü bir zemine oturmuştur. Günlük dilde bu kavram daha çok “akla uygun ve mantığa aykırı olmayan, aşırıya kaçmayan, zeki ve makul olan” davranışları ifade etmek için istimal edilmektedir. Ayrıca belli bir amaca varmak için optimum aracın tercih edilmesi rasyonel bir davranış olarak kabul görmektedir (Kitapçı, 2017).

3.5. Rasyonel Olmayan Gelenekler

Adam Smith’e göre iktisadi yaşam toplumsal yaşamın içine derinlemesine gömülmüş olup içinde yer edindiği toplumun gelenekleri, değerleri ve adaletinden kopuk olması mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle ekonomik hayat, rasyonel olmayan geleneklerden ayrılamaz. Çünkü kanun, sözleşme ve iktisadi rasyonalite, sanayi dönemi akabindeki toplumların zenginleşmesi

ve istikrarı için gerekli ancak yeterli olmayan etmenlerdir. Aynı zamanda rasyonel çıkarımlardan ziyade, alışkanlıklara dayalı karşılıklı ilişkiler, ahlaki sorumluluklar, topluluğa karşı görev ve güven gibi değerler de toplumsal hayat için çok önem arz etmektedir. Bu unsurların modası her zaman geçerli olup modern toplumun başarısı için vazgeçilmez niteliktedirler (Kitapçı, 2017).

Ekonomik ve sosyal gelişme, kapalılık, tutuculuk yerine yenilikçi olma ve yeni koşullara uyum gösterme çabası ile olur. Bir toplumdaki gelişmeye yatkın veya gelişmeyi köstekleyici davranış biçimleri ve koşulları, büyük ölçüde o toplumun zihniyetine, değer yargılarına, inançlarına norm ve yerleşik kurumlarına bağlı olarak ortaya çıkar. Sosyal oluşumlardaki kısırlık veya yavaş gelişim, nesiller boyu nesilden nesile miras kalan statükocu durum, toplumları statik bir yapı içine sokar. Bu statik yapı kolay kolay terk edilemez. Hatta bu statik yapı toplumda kadercilik anlayışının gelişmesine neden olur. Özellikle azgelişmiş ülkelerde kadercilik yaygındır ve azgelişmiş ülkelerin statik bir durumdan dinamik bir duruma geçmeleri gerekmektedir. Statik bir durumdan dinamik bir duruma geçmenin yolu geleneksellik olarak adlandırılan her çeşit duygu ve davranışla mücadele etmektir. Yapılan bazı araştırmalar ortaya koymuştur ki Etiyopya kültüründe kişiler değişik fıkirlere tolerans tanımamaktadırlar. Bunlar aynı zamanda risk üstlenen kişiler değillerdir. Kadınlar iş hayatında ve ev ile ilgili kararlarda aktif rol oynamazlar. Bu değer yargıları Etiyopya'nın ekonomik kalkınmasının önünde bir engel olarak gösterilmektedir (Altay, 2005).

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Büyüme ve Kalkınma literatürüne ilişkin son dönemlerdeki teorik tartışmalar, ekonomik dışı faktörlerin ekonomik büyüme/kalkınma sürecindeki rolü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda, ülkelerin sahip oldukları, siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel gibi kurumsal dinamiklerin, büyüme ve kalkınmanın da temel belirleyicisi olduğu görüşü, birçok bilim insanı ve düşünür tarafından tartışılmakta ve savunulmaktadır. Buradaki temel argüman, kurumsal yapıların, ekonomik aktörlerin davranışlarını sınırlayan, yönlendiren ve motive eden bir işleve sahip olması ve bu suretle insan davranışını daha öngörülebilir yapan, neticede refah oluşumuna katkı sağlayan unsurlar olduğu şeklindedir ((Ata, Koç ve Akça, 2012, 330).

İktisadi kalkınma çok uzun soluklu bir süreçtir. Ekonomik büyümenin yanında sosyal, siyasal ve kültürel yapı gelişirse ekonomik kalkınmadan söz edilebilir. İktisadi kalkınmayı etkileyen çok sayıda sosyo-kültürel unsur bulunmakta olup, yasalar ve kamu düzeni, kişiler ve mülkiyetin güvenliği,

devlette dürüstlük ve şeffaflık, gelenekler ve rasyonelite ve rasyonel olmayan gelenekler ekonomik kalkınma için önemli sosyo-kültürel unsurlardır. Vatandaşların ve mülkiyetlerinin güvenliği yasalarla teminat altına alınan ülkelerde bireylerin devlete olan güvenleri yüksektir ve bu durum bireyleri daha çok çalışmaya teşvik etmektedir. Gelişmiş ülkelerde bireylerin devlete olan güvenleri daha yüksek olup, azgelişmiş ülkelerde bireylerin ve mülkiyetin güvenliği düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarını olumsuz etkilemektedir. Adam Smith'ın açıkladığı üzere ekonomi toplum hayatının içine derinlemesine gömülmüş olup, toplumun geleneklerinden, adetlerinden ve değerlerinden ayrılmaz. Ekonomide toplum üyelerinin rasyonel davrandıkları varsayılır. Bir ülkenin iktisadi olarak kalkınması için bireylerin kapalı ve tutucu gibi irrasyonel değerlerini terk edip, bunları yenilikçi koşullara göre değiştirmeleri gerekmektedir. Aksi halde bu irrasyonel davranışlarda tutuculuk devam ettiği takdirde toplum statik bir yapıya bürünmektedir ve toplumda kadercilik bir anlayış hâkim olmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde yaygın olan bu kadercilik anlayışının kalkınmanın önünde bir engel teşkil etmektedir.

Sonuç olarak iktisat bilimi anlayışına göre, ülkelerin makro ekonomik başarıları üzerinde hangi unsur/ların etkili olduğu sorusu, bir çok teorik ve ampirik araştırmaya konu olmuştur. Önceleri makro ekonomik performans üzerinde sadece ekonomik unsurların etkisi vurgulanırken günümüzde, bu ekonomik unsurlarla birlikte ekonomik dışı unsurlar olarak da ifade edilebilen sosyol, kültürel, toplumsal unsurlar diye tanımlanan kurumsal unsurların da önemine vurgu yapılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, ekonomik refah ve kalkınma sürecinde, kurumsal ve yapısal unsurları etkileyen politika ve düzenlemeler, öncelikli ve önemli bir işleve sahip olabilmektedir.

Kaynakça

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty. Profile Books.
- Akgün, B. ve Buluş, A. (2005). Politik Kültür ve Kalkınma. Ankara: Ekin Kitapevi 1.Baskı, Ankara
- Altay, B. (2005). Kültür ve Kalkınma. Ankara: Ekin Kitapevi 1.Baskı, Ankara
- Ayyıldız, Y. (2024). Özel mülkiyetin dönüşümü ve gelişmekte olan ülkeler. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 15 (3), 1420-1449.
- Ata, A. Y. ve Şahbaz, A. (2013); “Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme”, Sosyo-Ekonomi Dergisi 9(20), 3-2, ss.161-180, ISSN: 1305-5577.
- Ata, A. Y., Akça, H. ve Koç, A. (2012). “The Relationship Between Economic Growth and Institutional Structure in OECD Countries: Cross-Sectional Analysis”, Actual Problems of Economics, 10(136) 2012, pp.323-333, ISSN 1993-6788.
- Baykal, M. C. (2008). Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine. Ankara: Ankara Barosu Dergisi, Yıl (66), Sayı (4). Ankara
- Çelik, K. (2017). Seçilmiş Türk ve Avrupa Ülkelerinin Kalkınmışlık Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İkili Logit Model İle İncelenmesi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı (1). Kırklareli
- Doepke, M., & Zilibotti, F. (2014). Culture, entrepreneurship, and growth. In Handbook of economic growth (Vol. 2, pp. 1–48). Elsevier.
- Dursun, İ. (2005). Ekonomik Özgürlükler ve Kalkınma. Ankara: Ekin Kitapevi 1.Baskı, Ankara
- Erkan, M. ve Demircioğlu, M.Y. (2010). Ülke Derecelendirmesinin Ekonomik Kamu Düzeni Üzerindeki Etkisi. Malatya: İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Cilt (1) Sayı (1), Malatya
- Erkuş, (2016). Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Hatay
- Ginsburg, T. (2000). Does law matter for economic development? Evidence from East Asia. Law & Society Review, 34(3), 829–856. <https://doi.org/10.2307/3115145>
- Global Finance. (2019). World's safest countries 2019. Global Finance. <https://www.gfmag.com/global-data/non-economic-data/worlds-safest-countries-2019> (Erişim Tarihi: 01.01.2025)
- Global Finance. (2024). Safest countries in the world. Global Finance. <https://gfmag.com/data/safest-countries-world/> (Erişim Tarihi: 01.01.2025)
- Granato, J., Inglehart, R., & Leblang, D. (1996). The effect of cultural values on economic development: Theory, hypotheses, and some empirical

- tests. *American Journal of Political Science*, 40(3), 607–631. <https://doi.org/10.2307/2111786>
- Günaydın, H. (2014). *Görünmez El ve Şeffaf Ekonomi Üzerine Düşünceler*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları. 1.Baskı, İstanbul
- Haggard, S., & Tiede, L. (2011). The rule of law and economic growth: Where are we? *World Development*, 39(5), 673–685. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2010.10.007>
- Huggins, R., & Thompson, P. (2014). Culture and place-based development: A socio-economic analysis. *Regional Studies*, 49(1), 130–159. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.889817>
- Işık, (2006). *Az gelişmişlik Sorunu Demokrasi Krizi ve İnsani Gelişme Endeksinde Göre Az gelişmiş Demokrasiler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya
- Kapu, H., Tutar, H. ve Özyakışır, D. (2012). *Sivil Toplum, Girişimcilik ve Ekonomik Kalkınma*. Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi 1.Baskı, Ankara
- Kitapçı, İ. (2017). *Rasyonaliteden İrrasyonaliteye: Davranışsal İktisat Yaklaşımı ve Bilişçes Önyargılar*. Denizli: Maliye Araştırmalar Dergisi, Cilt (3), Sayı (1). Denizli
- Krugman, P., & Wells, R. (2013). *Makroekonomi* (F. Oğuz, M. M. Arslan, K. A. Akkemik, & K. Göksal, Çev.). Palme Yayıncılık. (Orijinal eser 2. baskı). Ankara.
- Transparency International. (2023). *Corruption Perceptions Index 2023*. <https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/tur>
- Transparency International. (2018). *Corruption Perceptions Index 2018*. <https://www.transparency.org/cpi2018>
- Ogilvie, S., & Carus, A. W. (2014). Institutions and economic growth in historical perspective. In P. Aghion & S. N. Durlauf (Eds.), *Handbook of Economic Growth* (Vol. 2, pp. 403–513). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53538-2.00008-3>
- Öncebe, Ş. (2018). *Adıyaman İli Gölbaşı İlçesinin Sosyo-Ekonomik Sorunlarının Analizi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum
- Özkan, A. F. (2009). *Ekonomik Kamu Düzeni ve Ekonomik Kolluk Faaliyeti*. Ankara: Ankara Barosu Dergisi, Yıl (67), Sayı (4). Ankara
- Orer, G. (2015). *Ekonomik Kamu Düzeni ve Devletin Ekonomiye Müdahalesi*. Van: Cumhuriyet Başsavcısı
- Uzun, M. A. (2009). *Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Gelişme*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF.

- Williamson, C. R., & Mathers, R. L. (2011). Economic freedom, culture, and growth. *Public Choice*, 148, 313–335. <https://doi.org/10.1007/s11127-010-9656-2>
- Yıldırım, A. ve Gökalp, M.F. (2016). Gelişmiş Ülkelerde Kurumsal Yapı ve Uluslararası Rekabet Gücü İlişkisi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt (31), Sayı (1). ss. (1-34). İzmir
- Yenipazarlı, A. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Aydın